

УДК: 341.9 - 347.635.3

Шершньова О.А.*

ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА АЛІМЕНТИ У ЗВ'ЗКУ З УКЛАДЕННЯМ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕДАЧУ НЕРУХОМОГО МАЙНА НА КОРИСТЬ ДИТИНИ

Одним із альтернативних способів забезпечення отримання дітьми належних економічних благ, коли інші положення не завжди спрацьовують, мала стати новела у вітчизняному законодавстві – договір про передачу нерухомого майна. Досі право на аліменти припинялось виключно на підставах, встановлених законом. Передбачення відповідної новели в сімейному законодавстві викликане в першу чергу реаліями часу: Асоціація України з Європейським Союзом, що наразі триває, вимагає якісного перегляду та гармонізації чинного вітчизняного законодавства відповідно до правових норм та стандартів європейського простору. Автор детально аналізує норми ст. 190 Сімейного кодексу України, враховуючи як переваги, так і недоліки укладання відповідного договору.

Ключові слова: утримання, виплата аліментів, утриманець, нерухоме майно, виїзд боржника за кордон.

One alternative way to ensure the children's gaining of appropriate economic benefits when other provisions do not always work, had to become the national legislation's novel – the agreement on the transfer of real estate. Still the alimony terminated only on grounds prescribed by law. Predicting of such new provision in family law caused primarily by realities of the time: the Association of Ukraine with the EU, which is currently in progress, requires a qualitative review and harmonization of national legislation with the legal norms and standards of the European space. Author makes detailed analysis of the rules of art. 190 of The Family Code of Ukraine, considering both advantages and disadvantages of signing such contract.

Keywords: maintenance, payment of alimony, dependent, real estate, travel debtor abroad.

Одним из альтернативных способов обеспечения получения детьми надлежащих экономических благ, когда другие положения не всегда срабатывают, должна была стать новелла в украинском законодательстве – договор о передаче недвижимого имущества. До этого право на алименты прекращалось исключительно на основаниях, установленных законом. Введение соответствующей новеллы в семейное законодательство вызвано в первую очередь реалиями времени: Ассоциация Украины с Европейским Союзом, которая продолжается, требует качественного пересмотра и гармонизации действующего отечественного законодательства в соответствии с право-

* здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Науковий керівник: доктор юридичних наук А. С. Довгерт.

выми нормами и стандартами европейского пространства. Автор подробно анализирует нормы ст. 190 Семейного кодекса Украины, учитывая как преимущества, так и недостатки заключения соответствующего договора.

Ключевые слова: содержание, выплата алиментов, иждивенец, недвижимое имущество, выезд должника за границу.

Постановка проблеми. Введення даної новели в сімейне законодавство сьогодні недостатньо досліджене, а сама правова конструкція ст. 190 потребує вивчення для з'ясування, наскільки ефективно інтереси утриманця забезпечуватимуться за рахунок укладання угоди про передачу нерухомості, особливо при врегулюванні відносин транскордонного утримання з країнами Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи те, що норму введено порівняно недавно, то рівень теоретичного та практичного обґрунтування її правової природи знаходиться на початковій стадії. Водночас варто виокремити праці наступних дослідників цієї проблематики: І. Жилінкової, В. Маслова, Л. Поревої, Р. Майданика, Б. Левківського.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З'ясування юридичної природи такої угоди наразі є проблематичним через нову концепцію права власності на аліменти, що виплачуються на дитину.

Формулювання цілей статті. Метою статті є детальний аналіз норм ст. 190 Сімейного кодексу України, враховуючи переваги та недоліки укладання відповідного договору відносно інтересів слабкої сторони відносин з утримання – дитини.

Вперше чинним Сімейним кодексом України [1] (далі – СКУ) передбачено можливість виконання аліментного зобов'язання шляхом укладення договору про припинення права на аліменти на дитину в зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ). Для порівняння, в радянський період в юридичній доктрині переважала думка, що аліментні зобов'язання не можуть бути предметом правочину [2, с. 112].

Актуальним в рамках досліджуваної тематики є питання про визначення ризикового характеру даного договору. В юридичній літературі ризиковим визнається правочин, еквівалент якого полягає в можливостях (шансах) на виграш або на втрату для кожної із сторін чи для однієї з них залежно від невизначеної обставини (юридичного факту), щодо якої невідомо, настане вона чи ні, або невідомо час такого настання [3, с. 234]. Дослідники відносин з утримання не дарма наголошують на ризиковості аліментів через їх триваючий характер [4, с. 39]. Автор поділяє позицію, що договір про припинення права на аліменти фактично є ризиковим, через те, що складно передбачити наперед момент припинення такого обов'язку і, відповідно, розмір аліментів. Встановлений законом обов'язок батьків утримувати власних дітей може припинитись значно раніше, наприклад, внаслідок смерті дитини або платника аліментів, або за рішенням суду, якщо доходи дитини значно перевищують доходи кожного з батьків і повністю забезпечують її потреби. Розмір аліментів відповідно до закону також підлягає зміні через погіршення або покращення матеріального стану, здоров'я сторін або народження інших дітей. Тому укладання такого договору дійсно можна вважати ризиковим через практичну складність співвідношення вартості відчужуваного нерухомого майна і загальної суми аліментів на дитину, право на отримання котрих припиняється.

Такий договір не варто відносити до консенсуального чи реального. Відповідно до частин 1 і 2 ст. 640 Цивільного кодексу України [5] (далі – ЦКУ) договір вважається укладеним з моменту одержання особою, яка запропонувала укласти угоду, відповіді про

прийняття цієї пропозиції; якщо відповідно до акту цивільного законодавства для укладення правочину потрібна також передача майна або вчинення певної дії, договір вважається укладеним з моменту здійснення вказаних дій. Водночас закон встановлює, що договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, вважається укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності – і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації (ч. 3 ст. 640 ЦКУ). Вищенаведене дає нам підстави вважати, що відповідні договори потребують окремої класифікації. В науковій літературі з даного приводу вказувалось, що для виникнення у сторін відповідних прав та обов'язків за окремою категорією договорів, недостатньо дотримуватись встановленої законом форми – необхідне здійснення державної реєстрації такого договору [6, с. 46]. Таким чином, було б помилково визначати договір про передачу нерухомості та припинення права на аліменти консенсуальним або реальним, оскільки недотримання встановленої законом вимоги про державну реєстрацію позбавляє цей договір чинності.

Однією з істотних умов договору, що досліджується, законодавець визначив обмеження переліку майнових благ, передача яких є предметом договору – передачі підлягають об'єкти нерухомості (житловий будинок, квартира, земельна ділянка тощо). Водночас, керуючись ч. 1 ст. 181 ЦКУ, до нерухомого майна закон зараховує земельні ділянки, а також об'єкти розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни призначення. Виходить, що за договором про припинення права на аліменти платник може передати будь-яке нерухоме майно, зокрема, земельну ділянку чи господарські будівлі (гараж тощо), що навряд чи відповідатиме інтересам дитини чи забезпечить її щоденні побутові потреби. Конструкція норми, що оперує терміном «нерухоме майно» не в повній мірі відповідає забезпеченню інтересів дитини, а вживання терміну «житлове приміщення» суттєво змінює значення в даному випадку. Так, отримання житлового приміщення (квартири або її частини чи будинку) в більшій мірі відповідало б потребам утримання: доходи від здачі в оренду такої нерухомості допоможуть забезпечити систематичну матеріальну підтримку дитини до досягнення нею повноліття.

Ще однією особливістю передачі нерухомості є виникнення у набувача права власності на таке майно, а разом із ним і обов'язку його утримувати відповідно до ч. 4 ст. 319 ЦКУ. Тягар утримання (комунальні платежі, ремонт, сплата податку на землю) покладаються на того з батьків, з ким проживає дитина, незалежно виступає він співвласником чи ні, оскільки це прямо впливає із сенсу статті 177 СКУ. Нажаль, на практиці це може викликати зменшення розміру коштів, які виділяються на утримання дитини, що є вкрай небажаним.

В юридичній літературі висловлювалась пропозиція передбачити в СКУ (ч. 2 ст. 181) можливість за погодженням сторін обирати варіант поєднання різних способів надання утримання дитині з метою розширення джерел одночасного утримання дитини обома батьками [7, с. 61-64]. Логіка такого підходу зрозуміла: у випадку, якщо вартість нерухомого майна, що передається на користь неповнолітнього, менша за розмір коштів, необхідних на його утримання до повноліття, інтереси дитини не порушуватимуться.

Законом № 2620-IV від 02.06.2005 р. до СКУ та ЦКУ було внесено зміни, які стосуються вчинення правочинів з майном дітей (ст.177 СКУ, ст. 32 ЦКУ), однак, втілення норм зіткнулось із значними труднощами в нотаріальній практиці, через те, що раніше не передбачалась необхідність дозволу органів опіки та піклування щодо правочинів з майном дітей [8, с. 49]. Передбачений ст. 190 СКУ договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно умовно можна також

віднести до правочину з майном неповнолітньої дитини. Як і в подібних правочинах з майном дітей (ст. 177 СКУ, ст. 32 ЦКУ) батьки не вправі розпоряджатись майном дитини (право на утримання) без додержання певних вимог законодавства. Законодавець наголошує на обов'язковості дозволу органу опіки та піклування на вчинення батьками правочину щодо майна малолітньої дитини, чого раніше до внесення змін не вимагалось [8, с. 50]. Однак чинним законодавством не вирішено питання про те, в якій формі орган опіки та піклування повинен надавати відповідний дозвіл [9, с. 110]. Ми вважаємо, що оскільки орган опіки і піклування вирішує це питання шляхом прийняття рішення, очевидно, дозволом може вважатись рішення органу опіки і піклування в письмовому вигляді.

Практика регулювання правочинів з майном малолітніх та неповнолітніх наступна: прийняття нерухомого майна у дар (ч. 2 ст. 719 ЦКУ) потребує нотаріального посвідчення. Якщо ці правочини здійснює неповнолітня особа, то порядок їх вчинення визначає ч.2, ч.3 ст. 177 СКУ, ч. 2 ст. 32 ЦКУ; згідно з законом відповідні правочини потребують: а) письмової нотаріально посвідченої згоди обох батьків; б) дозволу органу опіки та піклування. Проводячи аналогію закону між цими нормами та змістом ст. 190 СК, приходимо до висновку, що порядок вчинення даного правочину відповідає вимогам, встановленим чинним законодавством стосовно договорів з нерухомості, не суперечить їм та відповідає вихідним засадам в цій галузі.

Законодавство дозволяє самим неповнолітнім вчиняти дані правочини. За сенсом ст. 190 СКУ для укладення правочину про передачу нерухомості на користь дитини необхідні: згода органу опіки та піклування, нотаріальне посвідчення, а також державна реєстрація такої угоди. Досліджуючи проблему належного посвідчення договору про передачу нерухомого майна слід визначити: чи може суд визнати дійсним відповідний договір за відсутності його нотаріального посвідчення або державної реєстрації? На нашу думку, договір про припинення права на аліменти, укладений з порушенням вимоги про нотаріальне посвідчення, не може визнаватись дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦКУ, в котрій закріплено: якщо сторони домовились щодо всіх істотних умов, що підтверджено письмово, і відбулося повне або часткове його виконання, але одна із сторін ухилилась від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий правочин дійсним.

Враховуючи те, що об'єктом даного договору виступає нерухомість – вимога про державну реєстрацію вбачається також цілком виправданою, адже воля сторін має бути об'єктивна та підтверджена відповідним чином.

Проте, на відміну від нього шлюбний договір не потребує державної реєстрації, навіть коли предметом виступає нерухомість (ст. 94 СКУ). Складається враження, що в окремих випадках законодавець просто забуває дописати правило про реєстрацію правочину, предметом якого виступає нерухоме майно. Зрозуміло, що передбачити порядок укладення нових не визначених законом видів договорів з нерухомістю практично дуже складно. Тому слушною нам здається пропозиція І. Жилінкової про виокремлення правочинів які:

- 1) не пов'язані з переходом права власності на нерухоме майно до іншої особи;
- 2) спрямовані на такий перехід, що і має бути вирішальним [10, с. 145].

Так, до першої групи варто віднести договори з тимчасового користування нерухомістю, наприклад, договір оренди. Правочини, за якими відбувається відчуження, на нашу думку, підлягають обов'язковій державній реєстрації, через те, що спричиняють важливі наслідки, внаслідок чого можуть порушуватись сторонами. Отже, концепцію державної реєстрації договору, передбаченого ст. 190 СКУ можна вважати цілком виправданою, що відповідає природі правочину і захищає інтереси слабкої сторони.

Позитивним моментом є те, що законодавець вдало передбачає можливість виникнення додаткових витрат на дитину, від яких повністю не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, не зважаючи на здійснення ним передачі нерухомого майна. Захищаючи дитинство, за неповнолітнім визнається право на повноцінний розвиток та відповідний обсяг медичної допомоги в разі необхідності, наприклад, у разі тяжкої хвороби дитини, коли коштів і ресурсів одного з батьків може виявитись недостатньо.

Для захисту інтересів дитини законом встановлено правило, відповідно до якого на майно, одержане за договором, не може бути звернене стягнення. Існує думка, що зазначена норма є надто суперечливою, а її імперативність унеможлиблює проведення повноцінного виконавчого провадження, як наслідок, дієздатний набувач не в змозі задовольнити вимоги кредитора за рахунок усього майна [9, с. 115]. Важко погодитись з таким твердженням, оскільки відповідно до частин 7, 9 ст. 7 СКУ регулювання сімейних відносин повинно здійснюватись з максимальним урахуванням інтересів дитини. До того ж, чинною для України Конвенцією про права дитини 1989 р. кожній дитині надано право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку, а батьки, що виховують дитину, відповідають за належне забезпечення необхідних для повноцінного розвитку дитини умов життя [11].

Поряд із вдалими положеннями введення відповідної новели до СКУ викликає ряд запитань та містить «слабкі місця», що можна віднести до недоліків. Одним із них є надто ускладнений механізм виконання договору про передачу нерухомого майна у випадку недобросовісної поведінки зобов'язаної сторони – стаття не передбачає можливості вилучення майна за відповідним договором на підставі виконавчого напису. Надання договору про передачу нерухомого майна однакової юридичної сили з виконавчим написом нотаріуса сприяло б ефективному захисту інтересів набувача через безпосереднє звернення до виконавчої служби, уникаючи витрат на попереднє звернення до нотаріуса для вчинення виконавчого напису.

По-друге, викликає занепокоєння той факт, що за сенсом ст. 190 СКУ не вимагається проведення обов'язкової грошової оцінки конкретної нерухомості чи хоча б розрахунку періоду, за який в подібний спосіб здійснюється виплата аліментів. Залишається сподіватись на добросовісність працівників органу опіки та піклування, котрі, відмовляючи чи надаючи дозвіл на укладення подібної угоди, також оцінюють, наскільки передача нерухомого майна відповідатиме інтересам дитини.

По-третє, спірним моментом стало те, що укладення такого договору нібито виходить за рамки договору між батьками про виплату аліментів, передбаченого ст. 180 СКУ, а також тягне за собою припинення не виплати аліментів, а припинення саме права на аліменти. Автор не погоджується з вищенаведеним – обов'язок з утримання не припиняється як такий в зв'язку з існуючим обов'язком боржника брати участь у додаткових витратах на дитину. Корисним в даному контексті буде вивчення та врахування на майбутнє досвіду зарубіжних країн, зокрема, Сімейного кодексу Російської Федерації (далі – СК РФ), який передбачає можливість відповідного договору виключно в межах аліментної угоди, а нерухоме майно передається в рахунок аліментів, що підлягають виплаті. Обов'язок з утримання за російським законодавством підлягає виконанню не тільки за рахунок періодичних грошових виплат, а також в будь-який інший спосіб, передбачений угодою, в тому числі шляхом передачі нерухомого майна або шляхом виконання певних дій (на кшталт капітального ремонту жилого приміщення) [12, с. 210].

Важливим моментом є те, що норма, закріплена в ст. 190 СК повинна забезпечити інтереси дитини та отримання нею аліментів у випадку, якщо рівень доходу боржника не в

зможі забезпечити їх належного утримання або в разі виїзду боржника за кордон. В юридичній літературі висловлювалась критика законодавства з приводу застосування ст. 190 СКУ та пропонувалось заборонити зарахування аліментів. Водночас зарубіжна практика свідчить, що чинним СК РФ в ч. 2 ст.104 також передбачено різні способи виплати аліментів на підставі угоди – це надання майна або одноразова сплата твердої грошової суми [12, с. 210]. Вірно те, що в залежності від того, який спосіб сплати аліментів встановлено угодою, аліментні зобов'язання можуть мати як тривалий характер (в більшості випадків), так і виконуватись одноразово.

Висновки. Категоричне заперечення окремими авторами зарахування аліментів не є достатньо зваженим та обґрунтованим кроком.

По-перше, укладення та виконання такої угоди не звільнює повністю боржника від обов'язку брати участь в утриманні – залишається обов'язок брати участь в додаткових витратах на дитину.

По-друге, надання житлового приміщення є для платника аліментів досить надійним способом вирішення і житлової проблеми одержувача аліментів та дитини.

Насамкінець, передача нерухомого майна в рахунок аліментів може виявитись найбільш вдалим рішенням з практичної точки зору в ситуації, коли боржник, приміром, від'їжджає до іншої країни на постійне місце проживання і не має достатньо коштів для виплати всієї суми аліментів наперед. В даному випадку інтереси та права утриманця забезпечуватимуться більш ефективно при врегулюванні відносин транскордонного утримання в тому числі і з країнами Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Маслов В.Ф. Имущественные отношения в семье: Научно-практический комментарий действующего семейного законодательства и практика его применения. – Изд. 2-е. / В.Ф. Маслов. – Х. : Вища шк., 1974. – 185с.
3. Тімуш І. С. Особливості ризикового правочину // Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ. посіб. // Відп. ред. Р. А. Майданик. – К. : Юстініан, 2007. – 912с.
4. Майданик Р. А. Система ризикових зобов'язань у цивільному праві України / Р. А. Майданик // Бюл. М-ва юстиції України. – 2005. – № 6. – С. 36-43.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Бервено С. До питання реальності та консенсуальності цивільно-правових договорів / С. Бервено, О. Дзера // Юридична Україна. – 2005. – № 4. – С. 43-48.
7. Левківський Б. Юридична природа договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно / Б. Левківський, Є. Виговська // Підприємництво, господарство і право. – № 6, 2012. – С. 61-64.
8. Жилінкова І. Проблеми застосування окремих норм сімейного та цивільного законодавства / І. Жилінкова // Науково-практичний журнал: Мала енциклопедія нотаріуса. – № 5, 2005. – С. 49-53.
9. Порєва Л. Способи оплати аліментів на дітей / Л. Порєва // Вісник прокуратури. – № 3, 2006. – С. 110-115.

10. Жилінкова І. Договори щодо нерухомого майна: формальні аспекти / І. Жилінкова // Вісник академії правових наук України: Питання цивільного і господарського права. – № 1, 2008. – С. 138-146.
11. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
12. Коментарий к Семейному кодексу РФ / Е. С. Гетман, П. В. Крашенников и др. / Под общ. Ред. П. В. Крашенникова, П. И. Седугина. – М. : Изд. Группа ИНФРА-Т-КОРТА, 1997. – С. 210.